

Evropske krize in slovenski narod

A. Javor

Zgodovinsko dejstvo je, da sta obe veliki krizi 19. in 20. stoletja — revolucija 1848 in imperialistična vojna 1914—1918 s svojimi daljnosežnimi političnimi, nacionalnimi in socialnimi posledicami — našli slovenski narod usodno nepripravljen. Pod težo prenekaterega bremena, ki nam ga je naložila naša nepripravljenost na teh dveh križiščih, doživljamo Slovenci sedanjo evropsko krizo. Ta pa je globlja in odločilnejša od prejšnjih...

Ce se lotimo vprašanja, ob katerih pogojih je izhod iz današnje evropske krize za slovenski narod lahko pozitiven — in tako vprašanje je to pot do kraja istovetno s vprašanjem, ob katerih pogojih izhod ne bo negativen — je treba načeti problem z dveh plati: premotriti moramo svetovno perspektivo in razčleniti moramo notranje narodove razvojne ter dejstveno sile. Le sinteza teh dveh analitičnih poti je sposobna pokazati, kje je objektivni in subjektivni vir za narodovo pripravljenost na dogodke, ki trkajo na slovenska vrata že danes z vso vsiljivo neposrednostjo.

Razvojnoanalitična metoda, ki ni slepa za medsebojne zveze, odnose in učinke, zahteva čestokrat tudi pogled v preteklost. Ta bi bil seveda brez koristi in bi mogel kvečjemu podpreti opravičevanje ter ponavljanje starih grehov, če bi mu bila namen — suha zgodovinska analogija. Pomemben pa postane, če pomaga označiti dialektično celoto skupnega in različnega v preteklosti in sedanjosti ter tako spoznati tudi sodobne razvojne smeri in pogoje.

I.

Družbeno in politično obeležje avstroogrškega državnega razsula.

V bivši cesarski Avstriji je meščansko-demokratska revolucija zorela in dozorela dvakrat.

Prvič je završala takrat, ko je bil kapitalizem v polnem zaletu na pohodu, ko je kot tak zahteval likvidacijo fevdalnih ter absolutističnih odnosov, in ko se je torej njegova razvojna črta kljub polovičarskemu ponašanju evropskega meščanstva, prestrašenega pred razredno dozorevajočim delavstvom, vzpenjala strmo navzgor. Ta doba se je revolucionarno zgostila v letu 1848.

Drugič je meščansko-demokratska revolucija v stari Avstriji tlela in vzplamela tedaj, ko je kapitalizem dospel v svojo eksplozivno imperialistično fazo, in ko je torej njegova razvojna linija padala rezko navzdol. Ta doba se je revolucionarno zgostila konec minule svetovne vojne, za avstroogrškega državnega razsula.

V prvi in v drugi meščansko-demokratski revoluciji je bilo meščanstvo nesposobno voditi revolucionarni polet do doslednega in zmagovitega konca. Za njegovo pot sta bila obakrat odločilna njegov razredni strah in njegovo razredno nasprotstvo do proletariata. Njegova vloga v prvi in drugi revoluciji pa je bila vendarle bistveno različna. Medtem ko je za prve revolucije zapuščalo revolucionarne zastave in prehajalo po stopinjah gnilega sporazuma v enotno fronto s fevdalnimi in dinastičnimi silami, je za druge revolucije od vsega začetka stalo na nasprotni strani barikad. Če je torej bilo za prve revolucije njegovo izhodišče polutansko in njegovo zatočišče protirevolucionarno, je bilo za druge revolucije njegovo izhodišče že izrazito reakcionarno.

Ker se je prva revolucija končala s fevdalno-meščanskim kompromisom, je imela druga opravka z ostanki nedovršenega meščansko-demokratskega preobrata.

Bistveni vprašanji nedovršene avstroogrške meščansko-demokratske revolucije sta bila agrarni in nacionalni problem.

„Kmetiška odveza“ 1854 je avstrijski agrarni problem le polovičarsko iztrgala iz fevdalnega obeležja. Odprla je samo pot kapitalistični ekspropriaciji in eksploataciji kmetiške zemlje in kmetiškega človeka, ogromni kompleksi rodovitnega terena, pašnikov in gozdov pa so ostali v fevdalnih rokah. Deloma so jih fevdalci spreminjali v kapitalistične veleobrate, deloma so jih izkoriščali za nadaljevanje fevdalnega oziroma polfevdalnega razmerja s kmeti. Kapitalistično prodiranje na vas, razlaščenje in zadolževanje kmečkega prebivalstva ter eksploatacijo vaških polproletarcev oziroma sezonskih delavcev so prepletali ostanki fevdalnih odnosov. Take razmere so dobile svoj posebni pomen, ko je buržoazno-demokratska revolucija na Avstro-Ogrskem v drugo zorela. Revoltirane kmečke množice so tedaj z vso silo zahrepenele po fevdalčevi zemlji.

Nacionalno vprašanje je v avstroogrski monarhiji trikrat spremenilo svoj značaj.

Okrog osemindesetega leta je narodna zavest avstrijskemu dvoru načelno pomenila meščansko-demokratsko nevarnost za fevdalno navlako in za obstanek njegove mnogonarodne absolutistične države. Taktično jo je sicer presojal po njeni neposredni udarnosti in usmerjenosti. Kjer se je izrazila protirevolucionarno, kot je bil to primer pri večini slovanskih narodov, jo je z vso gibčnostjo izkoristil. Ideološko pa jo je moral na splošno odločno odklanjati. Zanimivo je v tem pogledu 17. junija 1849 izdano pastirsko pismo avstrijskega episkopata, ki je bil pač postal najzvestejši zaveznik avstrijske reakcije. Takole pravi to pismo: „Ena izmed teh nevarnost je uno omotljivo vabljenje, se poganjati za domorodnost!...“ (Dr. Ivan Prijatelj, Staroslovenci, 1, str. 29 in 30). Da je tako pastirsko pismo kmalu tvorilo dobrodošlo duhovno spremstvo v Bachov centralistični in germanizatorski sistem, je jasno.

V poznejši dobi se je vse do svojega imperialističnega preokreta kapitalistična razvojna črta na Avstro-Ogrskem v osnovnem mirno vzpenjala po vi-

jugah gnilih sporazumov, ki jih je sklepalo avstronemško ali madžarsko meščanstvo s habsburško hišo in njenim fevdalnim prihišjem. Avstrijski narodni boj je bil sedaj v svojem materialnem jedru poglavitno konkurenčni boj med avstronemškim meščanstvom, ki je bilo najrazvitejše in najmočnejše, ter med zakasnelimi drugonarodnimi avstrijskimi buržoazijami ali — pri najzaostalejših in najslabotnejših narodih kot na primer pri Slovencih — njihovimi malomeščanskimi zarodki. Avstronemško meščanstvo je bilo kljub svojim, včasih sicer ostrejšim, vselej pa le delnim nesoglasjem z dvorom, konzervativno aristokracijo in visokim klerom v splošnem uradno privilegirano in forsirano. V narodnem boju neenakopravnih avstrijskih narodov je vedrilo in oblačilo nacionalno meščanstvo oziroma njegovo poganjajoče malomeščansko seme. Zbiralo je okrog sebe tem širše ljudske plasti, v čim ostrejše nasprotje so prihajale splošne ljudske koristi s prodiranjem tujega kapitala ter njegovim birokratičnim ali „kulturonosnim“ spremstvom in predhodništvom. Črta ločnica med narodno zavestjo in nacionalnim šovinizmom je v bojovni praksi izgubljala na jasnosti, kolikor je ni poudarjalo delavstvo ob dosledni narodnostni politiki. Narodnostna politika avstrijskega delavstva pa v znamenju avstromarksističnih začetkov ni mogla biti nikoli prav dosledna. — Avstrijskemu dvoru je bila to doba klasičnih možnosti za „sich durchwursteln“ na podlagi narodnostnih nasprotovanj.

Ko je Avstro-Ogrska na temelju svetovnega, pa tudi lastnega avstronemškega in madžarskega kapitalističnega razvoja, ki je bil že prekoračil svojo relativno mirno dobo, stopila v moderno imperialistično fazo, je dobila narodna zavest tlačenih avstroogrskih narodov objektivno novo vsebino in socialno nov pomen. Narodno vprašanje je postajalo predvsem vprašanje izkoriščanih, zlasti kmečkih in malomeščanskih narodnih plasti. Taka njegova lastnost se je izredno enosmiselno kristalizirala v svetovni vojni, ko so narodno zatirane ljudske množice krvavele za tuji imperializem, prenekateri meščanski nacionalni veljaki pa poklanjali polkom srebrne rogove. V imperialistični fevdalno-velikomeščanski red je vlagal nacionalni problem eksplozivno snov, delavskemu razredu na ozemlju avstroogrške monarhije pa nudil eno najbližjih rezerv. Da delavstvo v njej ni našlo udarnega sobojevnika, je zakrivil desetletja vladajoči avstromarksizem.

Fevdalno-kapitalistični avstroogrski imperializem se je 1917 znašel v sledečih, za svojo usodo odločilnih okoliščinah:

aprilski ameriški vstop v svetovno vojno; notranja gospodarska izčrpanost; londonske antantne konference z zastopniki češkega, poljskega in jugoslovanškega emigrantskega odbora; notranje revolucionarno zorenje in medsebojno prepletanje protislovij nedovršene meščansko-demokratične revolucije, kapitalizmu vrojenega nasprotja med delom in kapitalom ter splošnega ljudskega, zlasti na frontah rastočega protiimperialističnega vala; vpliv pričete ruske revolucije.

Avstroogrskemu imperializmu so bili šteti meseci.

Na ven pa poraz centralnih sil in bodoča zmaga zavezniških držav še nista bila tako jasno vidna. Na frontah je šlo antanti vse do julijske francosko-angleške ofenzive 1918 dovolj slabo.

„Vsezaverodomcesarjevci“ so torej imeli zunanjih razlogov dovolj za pobožno upanje, da bo avstroogrsko buržoazno-demokratsko revolucijo, pa čeprav je pričela na novo kaliti v nevarno razgibani imperialistični dobi, ob vojaških uspehih centralnih sil vendarle mogoče skopiti že v materinem telesu in prestreči njene sokove še v habsburško-lotarinški lonec (ki ga bodo dunajski in peštanski piskrovezci primerno preuredili).

Do skrajnosti napeti lok avstroogrskih državnih vezi je imel namreč takrat tri perspektive za svojo sprostitev:

1. Tradicionalni habsburški sporazum z meščanstvom — to pot z nacionalnimi buržoazijami, ki v seriji cesarsko-meščanskih kompromisov doslej še niso bile poštene na vrsti; to seveda ne bi bil zgolj cesarski kompromis z nenemškimi oziroma neogrskimi nacionalnimi buržoazijami; bil bi istočasno za avstronemško in madžarsko imperialistično meščanstvo taktični umik v smislu najmanjšega zla. Z brutalno silo bi bilo treba zatreti ljudske izbruhe, ki bi segli preko meja gnilih sporazumov. Da bi pa taka nevarnost oziroma njena ostrina primerno otopela, je bilo potrebno med ljudstva zatiranih avstroogrskih narodov v takratnem razgibanem času, ki je majal prestole in rahljal mnogonacionalne države, zagnati kot varnostno predpripravo na izvedbo sporazuma — agitacijo za kompromisni minimum ter tako vnaprej omiliti preteče ljudske težnje po prevratnem maksimu.

Taka je bila uradna avstrijska perspektiva in statu nascendi. Razumljivo je, da se ni porajala in uveljavljala brez ostrega trenja med oficialnimi krogi oziroma vladajočimi razredi. Avstroogrski imperializem je ni niti mogel niti smel niti znal in hotel prezgodaj tako daleč uresničiti, da bi postala državna preureditev dovršeno dejstvo. Bil jo je tudi kaj brž pripravljen okrniti in preokreniti, če se mu je le dozdevalo, da mu to dovoljuje trenutno razmerje sil. (Ko se je končno „odločil“ na njeno izvedbo v celotnem obsegu, se mu je pa bila že izmuznila iz rok).

Uradna avstrijska perspektiva in statu nascendi je našla povsem (torej ne le iz oportunitizma) uglašeno struno in deloma že tudi slišala predhodno akordno brenkanje pri tistih narodno neenakopravnih gospodujočih razredih oziroma njihovih posameznih slojih in frakcijah, ki jim je gospodarska struktura po eni strani sicer vzbujala težnje za večjo samostojnostjo, po drugi strani pa jim odpirala obetajoče konjunkturne poglede v federalistično — Avstrijo. Usmerjevale pa seveda tukaj niso samo neposredne gospodarske koristi. Poleg njih, poleg ožjega političnega koristolovstva in poleg nekaterih polfevdalnih vezi s habsburško-lotarinškim domom je bilo tudi nadvse odločilno — načelno, družbeno globoko temelječe nasprotovanje vsaki prevratni, zlasti pa še vsaki revolucionarni spremembi.

2. Razsulo ob antantini zmagi in antantino imperialistično reševanje vseh vprašanj na področju bivše Avstro-Ogrske.

Taka je bila perspektiva radikalnejših narodno nesvobodnih buržuazij avstroogrškega Babilona, oziroma njihovih posameznih delov, ki jim je gospodarska struktura sugerirala želje za odcepitvijo. Šla je od uradne avstrijske perspektive v toliko dlje, da je želela vojni poraz „domačemu“ imperializmu. Objektivno pa je izročala narode izpod jarma prvega — na milost in nemilost drugemu imperializmu. Ko se je Avstro-Ogrska sesula, je postala ta druga perspektiva — kot najmanjše zlo — skupna platforma vsem ekonomskim, družbenim in političnim gospodarjem preminule monarhije.

3. Razmah nedovršene meščansko-demokratične revolucije, njen ljudski tok pod vodstvom delavskega razreda, njen veto realizaciji cesarsko-meščanskih kompromisov, njena takojšnja likvidacija Habsburžanov ter vseh in vsakršnih fevdalnih ostankov, njena proglasitev in uresničenje popolne samoodločbe zatiranih avstroogrških narodov, vštevši neokrnjeno pravico do odcepitve, sklenitev miru in na takem temelju naglo preraščanje v dosledni prot imperializmu obračun, brez ozira, ali gre za centralni ali pa za antantni imperializem.

Taka je bila objektivna perspektiva delavskega razreda na področju vse Avstro-Ogrske. Taka je tudi bila resnična korist ljudskega živega in življenjskega telesa slehernega zatiranega avstro-ogrškega naroda.

Ker pa ta tretja perspektiva v Avstriji ni našla svojega teoretičnega izraza in praktičnega vodstva, je delavstvo, ki bi bilo lahko dobilo naravne zaveznike v nesvobodnih narodih in širokih ljudskih množicah (zlasti kmečkih, stremečih po fevdalčevi zemlji), ni moglo uresničiti. Ob teoretični, taktični in organizacijski nepripravljenosti delavskega razreda centralnih sil so tako proletariat kakor njegovi naravni zavezniki še dalje krvaveli za potrebe „svojih“ gnilih fevdalno-kapitalističnih držav in imperializmov. Ko jim je čas najbolj kategorično veleval — skupaj, so se razhajali: proletariat je v glavnem ostajal pod avstromarksiističnim ideološkim vplivom, po narodnem osvobojenju hrepeneče množice pa so vse bolj podlegale drugi, antantnoimperialistični perspektivi. Ponekod sta se delavski razred in nesvobodni narod sicer sešla, toda na svojevrsten način. Tam je bil namreč proletariat v okoliščinah ostrejšega narodnega boja že davno obrnil hrbet avstromarksizmu, a po zaslugi svojih voditeljev obenem bolj ali manj zašel v ujetništvo nacionalistične ideologije. Tako stanje seveda ni moglo voditi drugih ljudskih slojev nesvobodnega naroda k proletariatu, temveč je priklepalo proletariat na rep domačega nacionalno neenakopravnega meščanstva in njegove antantnoimperialistične poti.

Krivdo nosi ves avstroogrski socialni demokratizem, ki je pod zaščitno, toda potvorjeno znamko dajal proletariatu bodisi avstronemškega „internacionalnega“, bodisi češkega, poljskega itd. nacionalističnega idejnega, taktičnega in organizacijskega hromila že preje in tudi takrat, ko se je proletariat pripravljati dati — vse.

Sedemnajsto in kasnejša leta so v srednji in zapadni Evropi izredno ostro — tem ostreje, kolikor zrelejši je bil čas — osvetlila, kaj pomeni pomanjkanje pravilne teorije in s pravilno teorijo oboroženega vodstva. Proletariat je tukaj kmalu izvrševal čuda udarnosti, herojstva in požrtvovalnosti. V zasmeh vsem tistim, ki ne verujejo v njegovo historično vlogo in v množico, je znova dokazoval, da je rojen za dejanja in za zgodovinsko delo. Toda... bilo ni veččega krmarja z zanesljivim kompasom...

Danes ni posebno težko razvideti — kolikor seveda niso udarjeni nasprotni razredni interesi s politično slepoto — da je bila za slovenski narod edino le tretja perspektiva v celoti osvobodilna. Ker pa je ostala le nakazana v zgodovinsko nujnem časovnem stremljenju in se ni vtelesila v človeškem dejanju, so nas pariški sveti „desetorice“, „petorice“ in kdo ve, koga še vse, po razsulu lahko blagohotno razdelili med tri države.

(Dalje sledi.)

Asasa

Prežihov Voranc

V kolibi nad cesto, ki je delavstvu, zaposlenemu pri javnih delih, služila kot začasno prebivališče, se je mračilo. Kakih dvajset delavcev je pravkar povečerjalo in je legalo k počitku. Na kamenitem ognjišču je še plapolal ogenj in sušil mokro obleko, ki so jo razobesili, kamor so mogli. Med obleko in pod streho se je motal belkast dim, kajti zunaj je deževalo in zasilni, prekratki dimnik spet ni vlekel ter si je dim iskal izhoda skozi vrata, skozi špranje in razpoke.

Kljub temu je bilo v kolibi prijetno; dim ni segel do samih tal, kjer je bilo nastlano ležišče, po strehi je enakomerno škrabljajal dež in le želodci so bili siti polente, ki jih je težila, kakor bi se bili najedli samega kamenja. Vse to je prebivalce kolibe zazibalo v topo, sito brezskrbnost, v kateri so za kratek čas pozabili neprijetnosti ravnokar končanega dela, slabega zaslužka in brezupnega stanja, v katerega so jih pahnila razmere in ki je bilo vzrok, da so zaradi koščka ljubega kruha morali oditi delat k baraki. Vrhu tega je bil jutrišnji dan še praznik ter so legali k počitku z zavestjo, da se bodo drugo jutro naležali po mili volji, ne da bi se jim bilo treba že na vse zgodaj bati polirjevega lajanja. Naposled so se s to zavestjo sprijaznili tudi tisti, ki jim je bilo žal za izgubljeni šihť jutrišnjega dne in so se zaradi tega še dolgo vjedali.

„Nocoj boš pa lahko tudi ti povedal svojo storijo, Kramoh!“ je dejal postaren delavec, obrnjen k čokatemu, samosvojemu osemnajstletnemu fantu, ki je kraj njega z rokami pod glavo nepremično zrl v plazečo se dimovo plast nad seboj.

„Saj res, nocoj pa ti povej, kaj te je prignalo k baraki,“ so se oglasili še nekateri drugi.

Surrealističnemu slikarju

Igo Gruden

Če tvoja je zamisel a priori nora,
zakaj ji treba še življenjskega prostora?

Evropske krize in slovenski narod

A. Javor

II.

Slovenska priprava na odločilne dogodke.

Ko je na Avstro-Ogrskem meščansko-demokratska revolucija v drugo zorela, so slovensko politiko še zmeraj delale tri stranke: vseslovenska ljudska stranka, na Kranjce in Štajerce razdeljena narodno-napredna stranka, jugoslovanska socialno-demokratska stranka. Vsaka je imela po dve frakciji oziroma struji: SLS — Šušteršičevo in Krekovo, ki sta se med seboj borili, narodno-napredna — kolikor toliko pomirjene Tavčarjeve „starine“ in Žerjavove „mladine“, socialistična — oficialno smer Henrika Tume in Antona Kristana ter opozicijske „mlade“ pod idejnim Prepeluhovim vodstvom.

Ker imajo ljudje pač navado, da zgodovinsko resnico čestokrat prilagodijo sodobnim potrebam, se bomo v pričujočem poglavju opirali predvsem na pisano besedo.

Za Krekovo nacionalno in nacionalnopolitično koncepcijo sta pač najznačilnejša razprava „Die Slowenen“, ki jo je obelodanil Krek 1916 v zbirki „Schriften zum Verständnis der Völker“, in njegov članek v „Süddeutsche Monatshefte“ iz leta 1917.

Krekova informativna razprava „Die Slowenen“, ki je izšla v skupni knjižici „Kroaten und Slowenen“, vsebuje naslednja pomembna mesta:

... Odtod stremljenje slovenskih in hrvaških prvoboriteljev ter strank, zediniti vse Jugoslovane v politično celoto v okviru Avstrije (trializem); politični enotnosti mora sčasoma slediti tudi kulturna in jezikovna brez pritiska ter samaobsebi. (Stran 65.)

... Okrog Trsta prebivajo Slovenci vse do morja. Njegovo važnost označuje dejstvo, da je Otrantski preliv na jugu jadranske obale edina žila, ki nam nudi svobodno zvezo z ostalim svetom in nam jamči cenen dovoz vseh mogočih artiklov. Sem na jug bo monarhija vse bolj gravitirala, in naš najhujši sovražnik je oni, ki nam hoče izpodrezati to našo življenjsko žilo. „Morje je svet“, brez morja je danes ne more biti velesile. In ob vratih do morja prebivajo Slovenci ter zvesto stražijo. (Stran 69.)

... Ona (t. j. jugoslovanska jezikovna skupina — A. Javor) tvori danes nepretrgano verigo polagoma drug v drugega prehajajočih dialektov. Ob tem postopnem medsebojnem prelivanju jugoslovanskih dialektov ni danes mogoče nikoli reči z gotovostjo, kje preneha slovenski idiom, in kje se pričinja hrvaški... (Stran 86.)

... V novejšem času se prebuja pri Slovencih in Hrvatih zavest plemenske in jezikovne skupnosti s silo, ki nepremagljivo vodi k skupnemu cilju. (Stran 88.)

... Svetovna vojna je v najbolj bleščeči svetlobi pokazala slovensko in hrvatsko vrlino zvestobe ter neupogljivega junaštva, vrlino, ki se je obnesla že v teku stoletij; s tem je svetovna vojna s krvjo in železom zaznamenovala v zgodovinskih analih trdno, pogumno voljo Slovencev in Hrvatov, da hočejo svojo bit in svoje življenje videti združeni s habsburško monarhijo. Noben čudež! Vsi Slovenci in Hrvati prebivajo v okviru te monarhije. Navezani so nanjo in vsaka sprememba, bodisi v italijansko imperialističnem ali pa velesrbskem smislu bi jih državno raztrgala in tako onemogočila njihov enoten razvoj... (Stran 107.)

Članek v „Süddeutsche Monatshefte“ zastopa isto koncepcijo in le še krepkeje poudarja nevarnost velesrbske ideje.

S Krekovo koncepcijo je identična tudi tako imenovana „majniška deklaracija.“

Izjava, ki jo je pet dni pred „majniško deklaracijo“ predložil dr. Ivan Šušteršič ožjemu odseku slovenske ljudske stranke, ni bistveno različna od „majniške deklaracije“.

Iz vsega tega izhaja dvoje glede nacionalne in politične koncepcije vseslovenske ljudske stranke.

1. Krekova nacionalna koncepcija je bila unitaristična. Krek ne govori o slovenskem narodu in slovenskem jeziku, temveč razpravlja o zavesti „plemenske in jezikovne skupnosti pri Slovencih in Hrvatih“. V tem pogledu ga ni demantirala niti Šušteršičeva izjava niti „majniška deklaracija“. Zanimivo je vprašanje po temeljnem vzroku Krekove unitaristične zasnove. Brez dvoma so vplivali tudi propagandistični oziri proti Nemcem in Madžarom, vendar pa temeljni vzrok ne bo tukaj. Mislim, da precej pove Krekov razgovor s Prepeluhom, ki ga je Prepeluh objavil v svojih „Pripombah k naši prevratni dobi“ (članek „Odnos Slovencev do avstrijske države“, stran 67 Kermavnerjeve izdaje). Krekove izjave je Prepeluh takole reproduciral:

... Potrebovali bomo organizacijo in denar, oboje. Potreben nam bo les, ki ga imamo dovolj, železo in cement. Za našo obrt se ne bojim, še premalo je bo, ker bo imela na Hrvatskem in v Bosni naročil odveč. (Podčrtal jaz.)

Iz Krekove razlage, da bo „naše obrti še premalo, ker bo imela na Hrvatskem in v Bosni naročil še preveč“, se nam vsiljuje s precejšnjo verjetnostjo domneva o takratni prepričanosti slovenskih gospodarskih, t. j. buržoaznih krogov, da bodo imeli v jugoslovanski državi, unitaristično vključeni v avstrijski in habsburško-lotarinški sistem — h e g e m o n i j o. Našo domnevo potrjujejo tudi citirane besede o Trstu, ki jih je Krek zapisal v razpravi „Die Slowenen“. O tem, kako je bodoči razvoj tako zamisel (ki jo bo pa seveda treba še nekoliko podrobneje preiskati) neusmiljeno postavil na glavo, ni važno govoriti. Zanimiva je le kot dokument o „pripravljenosti“ slovenske meščanske politike.

2. Koncepcija vseslovenske ljudske stranke je bila ne glede na to, ali jo je zastopala Šušteršičeva ali pa Krekova frakcija, trdno zasidrana v habsburško-

lotarinškem okviru. Tudi „majniško deklaracijo“ so povsod podpisovali za dostavki o vdanosti habsburški monarhiji in rimskemu papežu. Konceptcija celotne vseslovenske ljudske stranke je torej objektivno — povsem sodila v prvo od onih treh perspektiv, ki smo jih očrtali v prejšnjem poglavju. Ko je razvoj dogodkov to prvo perspektivo nepreklicno porušil, je izjavil dr. Anton Korošec skupno z dr. Krafašem zadnjemu staroavstrijskemu ministrskemu predsedniku dr. Lamaschu, da niti Čehi niti Jugoslovani „ne morejo sodelovati v nobenem avstrijskem ministrstvu, ne glede na to, kakšen program naj bi imelo, in da ne morejo ukreniti ničesar brez izrecne odobritve antante, ki jih je osvobodila.“ (Podčrtal jaz.) Tukaj se je prvič izkazala tista velikopotezna in dobro premišljena taktika, ki je tudi v kasnejših letih marsikdaj preprečila globoke množične izbruhe. Bistvo te taktike obstaja v izvršitvi minima, ki je že postal zgodovinsko neogiben, v hitrem presedlanju na novo protirevolucionarno postojanko, čim se je sesula prva, in v sistematičnih naporih, da dozorelih konfliktov ne rešuje izbruh ljudskih množic, temveč da jih ventilirata kabinet in zelena miza.

Narodno-napredna stranka ni mogla biti niti objektivno niti subjektivno sposobna, da bi paralizirala taktiko vseslovenske ljudske stranke. Tavčarjevi „starini“ so predstavljali interese starokopitnih liberalnih advokatov in liberalnih kranjskih kulakov. Kot taki se glede svoje nacionalne in nacionalno-politične koncepcije niso mogli v ničemer razlikovati od vseslovenske ljudske stranke, čeprav so se sklicevali na „prirodno nacionalno pravo“. Njihov zgodovinski delež se je skrčil na — capljanje za SLS. Tavčar se je previdno informiral pri škofu, če bosta s Šušteršičem podpisala izjavo o trializmu. Še julija 1918 se je pri kranjskem deželnem predsedniku grofu Attemsju ustno in pismeno odrekal Trumbića (glej Prepeluhove „Pripombe“, stran 111).

Žerjavovi „mladini“, ki so v bistvu zastopali industrijsko in bančno liberalno buržoazijo, so se sicer vse jasneje opredeljevali za drugo, t. j. antantno-imperialistično perspektivo, vendar pa so morali prav zaradi tega pasivno pričakovati ugodnih učinkov zunanjega razvoja in se odrekati radikalni množični akciji, ki jim je bila tudi razredno izrazito tuja in sovražna. Ko je antantno-imperialistična perspektiva postala edino izhodišče za vladajoče plasti, je „mladinom“ prevzela prvenstvo včerajšnja zastopnica prve perspektive — regenerirana SLS.

Slovenska socialna demokracija je bila objektivno poklicana, da zastopa na slovenskem ozemlju tretjo perspektivo; subjektivno pa se je znova dogodilo, da za tako nalogo njeni voditelji niso imeli niti volje niti idejnega orožja. Socialna demokracija namreč ni bila več stranka proletariata, temveč se je do kraja izrodila v

stranko meščanskega razrednega vpliva med proletariatom.

Stališče, ki ga je zagovarjal na X. strankinem zboru v Ljubljani dr. Henrik Tuma kljub svojim platoničnim simpatijam za rusko revolucijo, je bilo v svojem razrednem in političnem bistvu Rennerjevo stališče. Rennerjeva koncepcija pa glede svoje razredne in politične vloge zopet ni bila nič drugega kot svojsko oblikovana, za avstroogrski proletariat prikrojena — prva perspektiva (in to celo izrazito avstronemško pristržena prva perspektiva!).

Tumovi izrazi besednih simpatij za rusko revolucijo so v praksi dobili povsem drug, obraten pomen. Ker jih ni spremljala aktivna priprava tretje perspektive, temveč se je z njimi družil kapitalistično utemeljevan zagovor avstroogrškega državnega sistema, to se objektivno pravi avstroogrškega — imperializma, so se dejansko spreminjali v „levo“ frazo; ta pa je bila v danem položaju najnevarnejši nasprotnik tretje perspektive. „Levi“ besednik Tuma prav zaradi tega ni mogel iskati naravnih proletarskih zaveznikov, ker ni bil aktivist historične poti mednarodnega in hkrati z mednarodnim — slovenskega proletariata. V njegovem „levem“ odklanjanju nacionalno osvobodilnega boja — ki je bil sestavina meščansko-demokratske revolucije — se je zrcalilo njegovo dejansko odklanjanje najglobljega družbenega preobrata, globljega od nacionalnih revolucij.

Tumova linija je paralizirala slovenski proletariat, ker je med drugim odbijala njegove zaveznike. Z druge plati pa je onesposabljala slovensko delavstvo Prepeluhova zasnova, ki je besedno sicer temeljila na priznavanju in zastopanju meščansko-demokratske revolucije, ki pa ni poznala in priznala vodeče vloge delavskega razreda v tej revoluciji. Prepeluh in njegovi „mladini“ so bili osebno in ideološko predstavniki slovenskega malomeščanstva v oportunistični socialno demokratski stranki. Zato kljub svojemu navideznemu zagovoru tretje perspektive niso prisojali delavstvu vodečega mesta med splošnimi ljudskimi množicami, temveč so narobe — uvajali v delavske vrste malomeščanski, recte buržoazni vpliv.

Obe slovenski socialno demokratski frakciji sta torej bili idejno in taktično nasprotni tretji perspektivi. Proletariat je bil v Sloveniji idejno in taktično nepripravljen, ker ni imel idejno in taktično proletarske avantgarde.

Nepripravljenost svojega proletariata je plačal ves slovenski narod v dobro svojega meščanstva. To dejstvo postane še značilnejše, če pomislimo, da je bila tedaj objektivna situacija sprejemljiva za revolucionarno iniciativo iz katerega koli, torej tudi iz slovenskega poprišča, in da bi bilo v tem smislu slovensko ljudstvo takrat lahko samo odločalo o svoji usodi.

Ko smo dohnali, da je bila ob koncu prve imperialistične vojne idejna in taktična nepripravljenost slovenskega proletariata temeljni vir sodobnih in kasnejših slovenskih nesreč, ne bo brez pomena, če pokažemo, da so se nesreče začele že osemindesetega leta prav zato, ker takrat na Slovenskem modernega proletariata — še sploh ni bilo.

III.

Negoden narodni zarodek v revoluciji.

Slovenski narod se je znašel pred hudo, za današnje naše obzorje pa hkrati izredno poučno preizkušnjo že takrat, ko so komaj poganjale njegove nacionalne kali v modernem pomenu besede. Bilo je to revolucionarnega leta 1848. Na srednjeevropskem torišču je tedaj dozorel in se sprostil spopad med svežim kapitalizmom in preživelim absolutizmom.

Kapitalizem je že bil izoblikoval vodilne evropske narode, pri nacionalnih zamudnikih pa vsaj zarodil narodne zplodke. Iz ljudske gmote, nekdanj partikularistično razsekane, je zgnetel in še gnetel žive nacionalne enote „teritorija, jezika, gospodarske povezanosti in duhovnega ustroja, izraženega v posebnosti kulture.“

Srednjeevropski absolutizem je v tej dobi označevala daljnosežna posledica njegove fevdalne rasti: njegovi državni teritoriji so bili v kričečem nesoglasju z učinki gospodarskega in nacionalnega razvoja.

Iz protislovja med državnimi in nacionalnimi teritoriji je vzklikal specifični nacionalni poudarek osemindesetega leta.

Ta naglas seveda ni pomenil, da je bila materialna podlaga revolucije 1848 pri korenini različna od materialnih temeljev velike francoske revolucije. Izražal je le razliko med „klasičnim“ francoskim in zverženim srednjeevropskim absolutizmom.

Kapitalistični pohod je bil namreč prekvasil Francijo razmeroma zgodaj in je imel v Parizu svoj organski osrednji voz. Francoski absolutizem je zato zrasel na kolikor toliko zaključenem nacionalnem teritoriju. V srednjo Evropo je kapitalizem prodiral ob neprimerno hujših ovirah in po kaj različnih poteh. Nemški jezikovni teritorij ni imel dominantnega, na vse strani povezanega in izžarevajočega gospodarskega središča. Hkrati se je nacionalni razvoj slovanskih teritorialnih in jezikovnih skupin ob zaostalosti srednjeevropskega kapitalističnega prodiranja in pomanjkanju lastnih, ekspanzivnih gospodarskih centrov izrazito zakasnil. V takih razmerah je srednjeevropski absolutizem lahko tako krčevito ubiral fevdalne poti, snoval nacionalno protislovne državne tvorbe in se „odlikoval“ s svojskim, zverženim obrazom. Glede osrednjega vozla je v dobi „prosvetljenega absolutizma“ pomenil Dunaj sicer izjemo, ki pa je bila kaj relativna. Po eni plati je bil namreč nemški teritorij razdeljen na Avstrijo in na kopicu nemških kneževskih despotij — „karikatur prosvetljenega absolutizma“, po drugi strani pa se je v okviru avstrijskih državnih meja pričela hkrati s kapitalističnimi

postojankami kopičiti nacionalna heterogenost, ki je postajala bistveno različna od štanovskih deželnih, pa tudi državno — oziroma zgodovinsko-pravnih partikularizmov. Absolutistični Dunaj je pač navezoval kapitalistični razvoj med Sudeti in Jadranskim morjem na historične učinke fevdalnega državnega principa.

Čeprav je kapitalizem prodiral v srednjo Evropo z zakasnitvami in prekinitvami, je bil njegov pohod vendarle neogiben in si je v svojem zrelem času sunkovito utrl pot. Stoletna zaostalost je v tridesetih letih doživela izrazit preskok, kar je kmalu povzročilo revolucionarni konflikt.

Po tridesetem letu so se dogodile na nemškem teritoriju spremembe, ki so odločno pospešile kapitalistično ofenzivo. Leta 1834. so izginile carinske zapreke v štirih petinah bodočega Reicha. Ustanovili so bili prusko-nemško carinsko zvezo, ki je bila nujna zaradi zunanje konkurence in zavoljo finančne stiske prizadetih nemških knezov. Obsegala je 7.719 kvadratnih milj ozemlja s 23 milijoni prebivalcev. Do 1842 so se ji pridružili še Nassau, Baden, Frankfurt, Anhalt, Braunschweig in Luxemburg. Končno je dosegla kakih 8.000 kvadratnih milj teritorija s cirka 30 milijoni ljudi. Iz njenega sklopa so izostali le še Hannover, Mecklenburg, Oldenburg, Holstein, „Hansa“ in Avstrija.

Razen tega so pričeli graditi železnice, ki so utirale pot nemški večji industriji, še vedno poviti z otroškimi pleniciami.

Tako je nemški kapitalizem od srede tridesetih let dalje krepkeje poganjal. S kapitalizmom pa sta prihajala industrijska buržoazija in proletarijat. Štirideseta leta pomenjajo začetke modernega nemškega množičnega proletariata.

Prusko-nemška carinska zveza se je zrcalila kot spaka resnične nemške enotnosti, hkrati pa je iz njenega materialnega okrilja izviralo dražljivo hranivo revolucionarnih teženj za nemškim nacionalnim zedinjenjem.

Ostrilo se je protislovje: po eni plati gospodarski in trgovinski razvoj ter njegovo pospešeno združevanje Nemcev v celoten narod, po drugi strani pa nemška razbitost na Prusijo, Avstrijo in neštevilne nemške kneze ter knežiče, različen denar, različne mere in uteži, tarife, nezadostna skrb kneževskega „Bundestaga“ za promet, „Bundestagovo“ slabo zastopanje nemških trgovskih in gospodarskih koristi proti inozemstvu, absolutistično-fevdalno parazitstvo, splošna fevdalna navlaka. Zrelo protislovje je zahtevalo rešitev: nemško nacionalno zedinjenje na temelju ljudskih meščansko-demokratskih svoboščin. Sedaj je po februarški pariški revoluciji, ki je strmoglavila Louisa Philippa, zadostoval že potovalni čas poštno kočije, da so se razgibali Nemci, medtem ko je francoska julijska revolucija 1830 našla v Nemčiji relativno še kaj slaboten odziv.

Sunkovitost kapitalistične ofenzive pa v srednji Evropi seveda ni izključevala ostankov gospodarske, socialne in nacionalne nerazvitosti, temveč jih je predpostavljala. Trideseta in štirideseta leta so doba silne neenakomernosti srednjeevropskega dogajanja.

Neenakomernost srednjeevropskega kapitalističnega prodiranja se je ob zatonu predmarčnega absolutizma zrcalila tudi v zaostalosti slovenskega kapitalističnega razvoja, ki jo je zlasti izražalo pomanjkanje ekspanzivnih industrijskih središč na slovenskem ozemlju.

Ob nerazvitosti lastnega kapitalizma so bile slovenske dežele gospodarsko le slabotno povezane. Od tod takratna slovenska — nacionalna nerazvitost. Ker pa njen temeljni vzrok oficialni slovenski zgodovini ni preveč jasen, si ga bomo поблиže ogledali.

Na štirideseti strani prvega dela svoje „Kulturne in politične zgodovine Slovencev“ pravi dr. Ivan Prijatelj: „Takrat se je pokazalo, da se Slovenci zaradi sto- in stoletne razdeljenosti po tujih upravnikih v svoji masi še niso ali pa se niso več čutili kot en narod.“ (Podčrtal jaz.) Prijateljeva ugotovitev, da se Slovenci „v svoji masi niso čutili kot en narod“, izhaja iz točnega opazovanja v kulturno- in političnozgodovinski snovi razgledanega znanstvenika. Prijateljeva negotovost, ali se Slovenci še niso ali se niso več čutili kot en narod, pa je očitvidno posledica meščanskoprofesorskega idealističnega in nedialektičnega pojmovanja zgodovinske kategorije „narod“. Zato se Prijatelj, iščoč vzroka, zakaj se „Slovenci v svoji masi niso čutili kot en narod“, tudi zateče v samo ob sebi dovolj ohlapno kavzalno konstatacijo „sto- in stoletne razdeljenosti po tujih upravnikih.“ Slovenci so bili razdeljeni na štiri oziroma na pet kronovin istega absolutizma, Nemci in Italijani pa na kup državno bolj ali manj samostojnih absolutistov. In vendar so se Nemci in Italijani osemindesetega čutili kot en narod, Slovenci pa „v svoji masi“ — ne! Ugovor, da so bili Nemci in Italijani vsaj v glavnem razdeljeni po „domačih“ upravnikih, že zato ne more solidno prebroditi vseh težav (dasi mu je treba priznati delno veljavo) — ker so na primer nemški „domači“ upravniki običajno storili vse prej kot pa tisto, kar je bilo potrebno za nemško narodno zavest „v masi“. Za vzrokom je treba torej nekoliko bolj pronicavo posvetiti. Že iz samega materiala Prijateljeve knjige sili vzrok na dan, čeprav ga Prijatelj ni sintetično zajel.

Čujmo razlago Gurnika, prvaka štajerskih deželnozborskih slovenskih poslancev, zakaj so v štajerskem provizoričnem deželnem zboru soglasno sklenili, da je štajerska vojvodina nerazdružljiva! „1. Doslej smo bili veliko stoletij združeni z nemškimi brati in smo uživali isto usodo. Tako smo se navadili te zveze, da bi nam bila ločitev gotovo težka. 2. Nemški Štajerci nas imajo za prijatelje in se smemo nanje zanašati. 3. Kupčijstvo bi zastalo. (Podčrtal jaz.) 4. Štajersko deželno imetje se ne da razdeliti.“ Tako nekako modruje Gurnik. Sicer je res, da je bil prvak Gurnik med slovenskimi poslanci tipičen predstavnik slovenskega spravljalca in omahljivca, toda nič manj ni res, da so vsi slovenski poslanci glasovali za paragraf 1 načrta o bodoči štajerski deželni ustavi. Prav ta paragraf pa je določal nerazdružljivost štajerske vojvodine. Proti paragrafu 1 se je že post festum oglasil le poslanec Kreft in seveda pogorel. Apih, ki je o slovenskih narodnih zahtevah oziroma njihovi pomanjkljivosti iz

razumljivih razlogov pisal leta 1888. nekoliko tendenčno v prid slovenskemu narodnemu programu, pravi na strani 171 svoje knjige „Slovenci in 1848. leto“: „Nekteri slovenski poslanci so imeli gotovo samo formalne pomišljaje, a o drugih vemo, da so bili res nasprotniki razdruženja Štajerske, n. pr. Gurnik“. (Podčrtal jaz.)

Iz Gurnikovega razloga „kupčijstvo bi zastalo“ kar udarja v zvezi z drugo njegovo razlago zgovorna slika, kako slabotna je bila gospodarska povezanost že med Kranjsko in Štajersko, da o Koroški sploh ne govorimo...

Mar ni jasno, da se Slovenci „v masi še niso čutili kot en narod“ prav zato, ker pri njih še ni bilo v dovoljni meri enega izmed bistvenih znakov historične kategorije „narod“ — namreč gospodarske povezanosti?! Le tako si med drugim lahko razlagamo pozive, kakršen je bil tisti kranjski: „Mi hočemo tudi z našimi sosedi Slovenci in Hrvati biti prijatelji, ostati pa Kranjci.“ O takratnem stanju stvari povedo kar precej naslednje vrstice iz pesmice, priobčene v Konšekovih „Celjskih Slovenskih Novinah“:

Kak srečni smo mi brati
In schöner Steiermark!
Nam hudga ni se bati,
Die Einheit macht uns stark.

Sosedno v mir živimo
In schöner Steiermark,
Se braterno lubimo:
So bleiben wir auch stark.

„Gospodarska povezanost“ pa je seveda mogla biti samo — kapitalistična gospodarska povezanost. Če gospodarske povezanosti v neki smeri ni bilo ali je ni bilo mnogo, je tako dejstvo pomenilo, da je kapitalistični razvoj v tisti smeri zaostal. Konkretno nam to prav jasno pokažejo značilne črte kranjskega gospodarstva okrog osemindesetega leta. Kranjska je namreč pri tvorbi slovenskega naroda v marsikaterem pogledu prednjačila drugim deželam, tako da ni pretirano, če jo imenujemo „narodovo zibelko“.

Oglejmo si torej karakteristične gospodarske poteze „narodove zibelke“!

Najbolj razvita je bila trgovina. Kdor bi ošnil takratno kranjsko trgovino z vulgarnim očesom, bi moral pač posmehovalno reči, da je naša trditev o slovenski kapitalistični zaostalosti zvita iz trte. V Ljubljani, ki je imela okoli 17.000 prebivalcev, ni bilo namreč v štiridesetih letih prav nič manj ko 31 špicerijskih in 25 manufakturnih trgovin ter 15 železninarjev. Trgovin z deželnimi pridelki so našli v Ljubljani leta 1837. kar 25! Poročilo ljubljanske trgovske in obrtne zbornice iz leta 1853. pravi o ljubljanski trgovini bahato in optimistično, da je „razvita tako izvrstno ko malokje drugod in da slovi kot taka tudi v inozemstvu. Zbornica pričakuje od železniških prog Ljubljana—Trst

in Zidani most—Zagreb nadaljnega procvita te trgovine in da bo postala zmožna konkurirati celo z Benetkami in južno Rusijo“. Cvetoči kranjski trgovini je rekordno uspevala špedicijska obrt, ki je dosegla kapaciteto dvanajstih velikih špedicijskih tvrdk. Proti Trstu so prevažali žito, moko, sita, platno, hrastove hlode, v obratni smeri pa kolonialno blago, sladkorni trs za cukrarno, bombaž za predilnico, sol in vipavsko vino. Ob cvetoči trgovini in prevozninski obrti seveda ni moglo manjkati bujnega gostilniškega prometa. Leta 1834. je imela Ljubljana 154 vinotočev, 6 pivovarn, 7 kavarn in 6 hotelov. Toda ljubljanska in kranjska špisarska baharija je le oholo prikrivala — bodočo revščino. Kranjska trgovina namreč ni bila moderna kapitalistična trgovina. Izžarevalo ali vsaj prežemalo je ni domače ekspanzivno središče, ki išče in širi svoj notranji trg. Takega kranjskega središča ni bilo. Kranjska trgovina je sama ob sebi še vedno v glavnem ustrezala oni stopnji kapitalističnega razvoja, ki jo je bil forsiral „prosvetljeni absolutizem“. Sicer je res, da se je formalno modernizirala z nekranjskimi izumi in ustanovami. (Leta 1828. je vozil prvi parnik iz Trsta v Benetke, leta 1838. so osnovali v Trstu paroplovno družbo tržaškega Lloyda, ki je utrl tržaški, pa tudi kranjski trgovini nova pota v Egipt in v Levanto), a v svojem bistvu je kranjska trgovina ostala, kar je bila: tranzitna zveza avstrijskih gospodarskih centrov z morjem in Italijo, ne pa izraz domačega kapitalističnega razmaha. Zato je n. pr. tudi železnica kot nova, industrijskemu kapitalizmu ustrezajoča žila avstrijskega kapitalističnega prodiranja dokaj časa „kranjski bogatiji neprimerno bolj škodovala, kakor pa ji koristila.“ Optimistične nade ljubljanskih denarnikov, ki so za graditev železnice podpisali razmeroma veliko vsoto enega milijona goldinarjev, so se temeljito izjalovile. Kar je dovolj megleno in deloma netočno formuliral na strani 104 svojih „Staroslovencev, I“ Prijatelj, je jasneje načrtal v razpravi „Nekaj črtic iz gospodarskega življenja Ljubljane pred sto leti“ dr. Rudolf Andrejka. Citiram naslednje mesto: ... Industrija pa je bila šele v povojih. Željno pričakovana otvoritev železniške zveze z Dunajem (1849) in Trstom (1857) pa Ljubljanici ni prinesla pojačanje trgovinske aktivnosti in gospodarskega blagostanja, marveč je zmanjšala pomen Ljubljane kot prekupčijskega mesta sploh in kot preklatišča za ogrsko in hrvaško žito posebej. Rečni promet po Savi do Zaloga in po Ljubljanici do Vrhnike je prevzela železnica, prav tako se je vozilo blago iz Dunaja, Gradca, Zagreba itd. v Trst po železnici — mimo Ljubljane. Velike ceste so osamele, vozniki so se razkropili, prevozniške in špedicijske tvrdke druga za drugo likvidirale ali pa se preselile na Dunaj in Trst. Mnogo žitnih trgovin je propadlo. Nadomestilo za ta velik in usoden preobrat je Ljubljana le počasi dobivala s snovanjem novih industrij in s postopno izgraditvijo gorenjske, dolenske, kamniške in vrhniške železnice...“ (Trgovski tovariš, 1934, 53). Nadaljnji komentar ni več potreben.

Za nas pa je važna naslednja dedukcija: te vrste kranjska trgovina seveda ni bila sposobna krepko povezati slovenske dežele v gospodarsko enoto in tako delovati v smeri slovenske nacionalne skupnosti. Našo dedukcijo osvetljuje in potrjuje še drugotno dejstvo, da Ljubljana z izjemo svojega križišča med cesarskimi cestami iz Gorenjskega, Dolenjskega, Štajerskega in Koroškega ni bila center slovenskih dežel, temveč da je bila glavno mesto avstrijske Ilirije. Kot taka je bila izrazito uradniško mesto, ki je dajalo sedež guberniji, kresiji, deželnemu sodišču, deželnim in okrajnim finančnim oblastem itd. S svojo upravno, davčno in poslovno koncentracijo ter s svojimi sejmi je vabila predvsem ilirsko prebivalstvo. (Ne bo povsem zgrešeno, iskati tudi tukaj enega izmed vzrokov za takratno uveljavljanje „jugoslovanske“ ideje.)

2. Kranjska denarna zaloga je bila konec konca le precej pičila. To med drugim dokazuje poročilo kranjske trgovske in obrtniške zbornice iz leta 1852. Poročilo toži o pomanjkanju „denarne zaloge in zvedenih mož“. Najbrže je ljubljansko meščanstvo izdalo svoj poslednji denarni prebitek za posojilo železniški gradnji. Denarno zalogo so skoraj gotovo že tudi v prejšnjih letih hudo izčrpale vojne in kontribucije. Moderna kapitalistična industrija, ki bi jo gradile domače moči, je bila zato na Kranjskem že v naprej obsojena na bolj ali manj polževo pot. Razumljivo je, da so na tak način gospodarske vezi slovenskih dežel zastajale v svoji rasti in v svojem snovanju.

3. Kranjski obrati so bili majhni in celo v istih strokah zelo številni. Iz tega se da sklepati na njihovo slabotno koncentracijo, iz slabotne koncentracije pa na pičlo ekspanzivno silo in na ozek trg. Suknjarska industrija je imela svoje postojanke v Zapužah, Zgoši, Radovljici, Velesovem, Kranju in v postojnskem okolišu. Kranjsko usnjarstvo je okoli 1840 produciralo za cca. 100.000 fl. blaga in bilo menda najmočnejše na notranjeavstrijskem teritoriju, vendar pa je vsebovalo vsaj 19 usnjarn. Papirnice so bile v Ladiji, Radečah, Žužemberku in Vevčah, a steklarne v Zagorju, Idriji in Cerknici. Toda medtem ko je kranjsko suknjarstvo oziroma usnjarstvo in papirništvo še nekam prednjačilo v slovenskih deželah, je kranjsko steklarstvo imelo svoj pendant v štajerskih steklarnah Rogatca, Rakovice pri Vitanju, Špitaliča, Fale, Trbovelj in Jožefdola pri Celju.

Dokaj očitno je, da tega, česar ni zmogla bogata, a starokopitna kranjska trgovina, namreč solidnejšega ekonomskega strnjevanja slovenskih pokrajin, tudi revnejši slovenski obrati niso bili sposobni.

4. Notranja oprema kranjskih obratov je bila po večini starinska, zaostala, in neoborožena za konkurenco. Zlasti kovinarstvo ni bilo zmožno dalje kljubovati moderneje opremljeni tuji industriji. Da tudi ta okoliščina ni pripomogla k slovenski gospodarski enoti, je jasno.

5. Dober del kranjskih obratov je bil v plemiških rokah kot sestavina fevdalne lastnine. Take razmere, ki so prevladovale zlasti v kovinarstvu oziroma v železarstvu, so seveda zopet po svoje ovirale hitrejšo tvorbo modernih kapitalističnih središč, ki bi širila svoj notranji trg.

6. Za označbo kranjske večje industrije je zelo instruktiven primer ljubljanske cukrarne; ljubljanska cukrarna je bila v svojih poslednjih letih last dunajske tvrdke Arnstein in Eskeles; predelovala je surovi sladkor, pridobljen iz sladkornega trsa, ki ga je uvažala preko Trsta; bila je zapisana propadu, čim je gospodarska svoboda kapitalističnega razvoja v Avstriji odprla široko cesto — sladkorni pesi iz severnih dežel. Druga največja ljubljanska tovarna je bila ne le v neslovenskih, temveč tudi v nekranjskih rokah in bi bila shirala zaradi — svobode kapitalističnega prodiranja, če bi je ne bil rešil leta 1858. požar.

Celota vseh šestih karakteristik nam samo podrobneje predoči, kar smo naznačili že malo poprej: na Kranjskem je bil kapitalistični razmah razvojno še tako daleč zaostal, da še ni mogel udariti slovenskim deželam ostrega pečata gospodarske skupnosti, iz katere izvira ob istem teritoriju in jeziku v poslednji konsekvenci tudi nacionalna skupnost.

Sama spodnja Štajerska je tedaj gospodarsko neprimerno bolj težila h gornji Štajerski in Hrvaški kakor pa h Kranjski, a čas, ko bodo slovenski malomeščan, njegov inteligenčni klicar in njun buržoazni poganjek na Štajerskem trdo čutili sistematično avstro-nemško kapitalistično prodiranje in vse njegove „kulturo-snosne“ pritikline ter klicali v boj tudi druge prizadete slovenske ljudske množice, je bil še precej daleč. Isto — le še izraziteje zaradi geografsko-gospodarske lege — velja za Koroško. Tako torej pridemo v celoti do temeljnega vzroka, zakaj se Slovenci še niso čutili v masi kot en narod. Ta vzrok se glasi: mizerno nizek klin slovenskega kapitalističnega razvoja. (Recipročno delovanje slovenske zaostalosti, namreč stremljenje slovenskega malomeščanstva in njegovega inteligenčnega glasnika, da dohitita avstro-nemško meščanstvo in se spremenita v nacionalno buržoazijo, pa je moglo nastopiti — kot smo že omenili pri štajerskem primeru — šele v kasnejši dobi, ker je po eni strani zahtevalo višjo in izrazitejšo stopnjo avstro-nemškega kapitalističnega prodiranja, ki jo je mogla dati le gospodarska svoboda po osemindeset letu, po drugi strani pa je imelo za pogoj vsaj delen, četudi neznatn slovenski kapitalistični napredek).

Z drugimi besedami lahko označimo slovenske ekonomske razmere štiridesetih in bližnjih kasnejših let takole: bile so skrajno nezrele. Zato slovenski narod ni enakovreden in pripravljeno krenil v pomlad narodov. Slovenski narod še sploh ni bil narod v polnem, zrelem smislu besede, temveč je šele poganjal kot zelen, negoden narodni zarodek. Nezrele ekonomske razmere so tudi po-

vzročale (seveda pa ne neposredno, temveč v svoji zadnji konsekvenci) dolgotrajno jezikovnokulturno bedo.

Nezrelim gospodarskim razmeram je ustrezala nezrela družbena struktura.

O meščanstvu slovenskih dežel najdemo pri slovenskih političnih in kulturnopolitičnih zgodovinarjih v glavnem tri trditve. Prva pravi, da je bilo „tuje po duhu in deloma po krvi“, druga se poroga, da ni bilo meščanov, kadar so šli kmetje na polje, tretja pa sploh zanika tedanji obstoj slovenskega meščanstva. Vsaka po svoje je v svojem jedru resnična. Predvsem ni bilo moderne industrijske buržoazije (z dvemi, tremi malo pomembnimi izjemami), kar že jasno izhaja iz naše ekonomske analize. Bil pa je v smislu novodobne ekspanzivnosti dovolj impotenten trgovski kapital, bilo je nekaj kombiniranega trgovskega in industrijskega kapitala slabotne raztezne sile in bili so malomeščanje — meščanje — „meščanje“ namreč zato, ker so bili deležni... starih mestnih pravic. Kapital je bil precej v tujih rokah. (Glej Rudolf Andrejka, *Doneski k preselitvenemu problemu ljubljanskega trgovstva*, Trgovski tovariš, 1934—35. Na podlagi svojih raziskav pravi Andrejka med drugim naslednje: „V narodnostnem pogledu so se priseljeni Nemci vseh dežel s prav malimi izjemami vse do konca 19. stoletja krepko držali svoje narodnosti, šele od 20. stoletja naprej se opaža močnejši vpliv asimilacije s slovenskim okoljem. Zastopniki drugih narodnosti so zapadli v prvi polovici stoletja večinoma germanizaciji, v drugi polovici se poslovenijo prvi sorodni nam Čehi, pozneje tudi večina priseljenih Italijanov.“ V malomeščanskih „meščanih“, ki so svojo cehovsko mentaliteto in psihologijo ob nerazvitih slovenskih razmerah ohranjevali še dolgo časa kljub dejstvu, da je francoska doba odpravila cehe in da jih tudi avstrijska restavracija pri nas ni obnovila, pa tedaj z izjemo inteligenčnega „narodovega cveta“ še ni moglo biti krepke podlage za kako posebno plamtečo slovensko narodno zavest.

Če bi bila v slovenskih deželah takrat že obstajala razvita industrijska buržoazija v modernejšem pomenu besede in imela svoje gospodarske centre pri nas, bi jo bilo verjetno njeno ekonomsko gibalno asimiliralo slovenski okolici, pa čeprav bi bila deloma tuja „po krvi“. Tako pa se je dogajalo prav nasprotno: ko je slovenski malomeščan — milo rečeno hudo malokrven, kar se tiče slovenske narodne zavesti — postajal buržujček, je krenil po gladko izhojeni cesti, ki jo je bil nakazal že „prosvetljeni absolutizem“, še dalje v tujo gospodarsko in kulturno sfero...

Meščanstvo slovenskih dežel je torej osemindesetdesetega leta v slovenski narodni rasti zelo malo sodelovalo. Samo ena herojska doba je buržoaziji na splošno dana, čeprav jo je buržoazija le malokje iz polnega in res herojsko zajela. Slovensko meščanstvo pa jo je sploh zamudilo. Pravila pač poznajo izjeme, in osemindesetdesetega leta smo Slovenci taka izjema. Že iz tega, kar smo doslej ugotovili o tedanji slovenski ekonomski in družbeni strukturi, pa spoznamo, da je

slovenska izjema izhajala iz istih gospodarskih in družbenih zakonov kakor nemško ali francosko pravilo. V ostalem je slovenskemu narodu le iz spremeljajočih razlogov lahko žal, da se je zakasnilo slovensko meščanstvo: ker je njegova zamuda pomenila tako pomanjkanje slovenskega kapitalističnega razvoja, ki bi bil vezal slovenske dežele v slovensko nacionalno celoto, kakor pomanjkanje slovenskega proletariata, ki bi se bil na barikadah tolkel proti avstrijskemu absolutizmu.

Dejstvu, da je manjkalo slovenske industrijske buržoazije, je ustrezalo skoraj popolno primanjkovanje industrijskega proletariata s čas u ustrezajočim razrednim kovom.

Oba poglobitna razreda in antipoda moderne družbe sta torej po slovenskih deželah osemindtiridesetega leta kazala šele svoje začetne poganjke. Kljub temu pa se je dne 16. marca, ko je Ljubljčanom oznanil revolucionarne novice neki potnik, ki je prišel iz Dunaja, dogodila razredna zadevica z neverjetno jasnovidno perspektivo o bodočem ponašanju obeh skrajnih slovenskih razredov. Ljubljanski meščanje so zvečer v gledališču navdušeno in stoje zapeli — cesarsko pesem. Ljubljanski proletariat pa je napadel prodajalnico „Mally & Hahn“, snel Metternichovo sliko, jo uničil in vrgel v Ljubljnico, razbil okna županu Fischerju, razgnal mitničarje in podrl mitnice. Končno so morali proti njemu uporabiti vojaštvo; kakor pripoveduje Apih, se navzlic prijaznemu prigovarjanju uradnih oseb in nazivom „Meine Herren“ ni hotel umiriti.

Ne da bi hoteli povzdigovati slepo razbijanje brez konkretnega cilja, se vendarle ne moremo strinjati s tisto slovensko politično in kulturnopolitično zgodovino, ki vidi v aktu ljubljanskega proletariata 16. marca 1848 samo razbijanje. Zgodovinska in sociološka, a konec konca tudi kulturna pomembnost 16. marca je namreč v naslednjem prorokovanju: prvič, da bo slovenski narod dobil borben, udaren in dosleden družbeni razred; drugič, da bo slovensko meščanstvo končalo, kjer je začelo in koder se bo plazilo vse svoje življenje, t. j. v „vsezaverodomcesarjevstvu“ in suženjski službi tuji reakciji.

(Konec sledi.)

Kulturnemu reporterju

Igo Gruden

Če so puščice moje ti nevšečne
in imenuješ jih zato povprečne,
ne misli si, da bo postala večna
žlobudra tvoja tedenska netečna.

Kod so takrät tvoje misli hodile?
Nežne so bile, to vem, kakor cvet.
Moje so mračne in težke blodile
v krajih, kjer strašne so bitke se bile,
z grozo pred smrtjo pretresale svet.

Mislil na žene sem, daljne neveste,
ki na jesen vsak deževni večer,
kadar so vrane vzletele kraj ceste,
so vpraševale se: Ptice, kam greste? —
v strahu sledile v neznano jim smer.

Pólnoč! in ena! in dve! in še tri! —
vsaka od njih vse noči zdaj bedi:
Da le živi! — so edine njih želje,
luč, ki jim sveti ob zglavju postelje,
morda za dragim že rajnim gori.

Evropske krize in slovenski narod

A. J a v o r

Preden preidemo od meščanstva in proletariata na razredno in politično obravnavo drugih slovenskih družbenih plasti — namreč kmetov, malomeščanskega sloja slovenske inteligence in malomeščanskega sloja slovenske nižje duhovščine — je treba odgovoriti na vprašanje, kje je vzrok, da so se kljub ugotovljeni zaostalosti slovenskega kapitalističnega razvoja, ki še ni bil sposoben skovati slovenskih dežel v narodno enoto, slovenske narodne težnje v revolucijskem letu zgostile v slovenske jezikovno kulturne šolske in upravne zahteve ter dosegle svoj, vsekakor še močno platonični višek v ideji združene Slovenije.

V odgovor na gornje vprašanje, ki ga moremo podati v okviru pričujoče razprave seveda le v poglavitnih in splošnih obrisih, medtem ko celotno problemsko reševanje lahko samo naznačimo, hočemo najprej poudariti, da si zveze med kapitalističnim osvojevanjem gospodarskega in družbenega poprišča ter med nacionalnim kalenjem zlasti pri malih in slabotnih narodih ne smemo predstavljati mehanično. Nacionalno brstenje je brezpogojno vezano na kapitalistično presnavljanje starega življenjskega načina, izživlja se pa lahko v kaj različnih začetnih poganjkih. Tu imajo zadnjo besedo razmere, okoliščine in pogoji, v katerih mora narodna rast prodreti skorjo svojega materialnega legla. Često tudi ni potrebno, da ji dasta prvotni vzgon domač kapitalistični razmah in samo domači kapitalistični izvor. Zgoditi se more, da je v svojem izhodišču posledica sicer pristno domačih življenjskih in eksistenčnih sprememb, ki pa svoje nujne kapitalistično razvojne iniciative in podlage nimajo le doma in morda tudi ne pogla-

vitno doma. (Izvesten domač minimum je seveda potreben.) V takem primeru vrši pobudo nacionalne rasti splošni kapitalistični pohod, ki pa je že moral do neke mere materialno preoblikovati domač življenjski in družbeni tok.

Če se ozremo v prva desetletja minulega stoletja, vidimo, da slovenskih dežel splošno avstrijsko oziroma srednjeevropsko kapitalistično prodiranje nikakor ni pustilo nedotaknjenih v njihovem patriarhalnem in partikularističnem tihožitju, ki ga je bil razdejal že „prosvetljeni absolutizem“. Čeprav niso dobile pomembnejših lastnih industrijskih središč in četudi se niso združile v narodno skupnost, so bile slovenske dežele vendarle vključene v domeno srednjeevropskega kapitalističnega pohoda in so toliko (seveda pa samo toliko) morale čutiti potrebe in duh novega časa, ker so (zopet le kolikor so) doživele ustreza-joče proizvodjalne in eksistenčne spremembe... Odražati so se morale posledice dejstva, da je trgovski kapital za „prosvetljenega absolutizma“ pri nas našel dovolj rodovitno gredo, da je sodobni kapitalizem vsaj „od strani“ oplazil slovensko zemljo in da torej kapitalistična era zares prihaja — v sedemnajstem stoletju še na vrhovi „prosvetljenega absolutizma“, kasneje na bajonetih velikomeščanske dediščine francoske revolucije in v osemnajstem stoletju, po minuli francoski epizodi, s samostojnimi in čvrstimi srednjeevropskimi koraki.

Kapitalizem na pohodu, ki je terjal z vso vsiljivostjo minimum ljudske izobrazbe in širše upravne pojme, kakor pa sta jih bila zmožna „prosvetljeni“ in gnijoči Metternichov absolutizem, je moral tudi sprožiti časovno stremljenje, da se ljudstvu razumljivi jezik uveljavi vsaj v osnovnih šolah, eksterno v uradih in deloma v srednjih šolah. Res opazimo, da so bile te jezikovne zahteve osem-inštiridesetega leta slovenskemu programu — jedro. Še Matija Majar, ki je glede nacionalnih zahtev sodil med slovenske „maksimaliste“, je dne 29. marca v „Novicah“ le pohlevno pisal: „Kaj pa mi želimo?... Več stvari — najimennitnejši pak je: da bode nam slobodno, da moremo v Sloveni kadar koli hočemo in kakor hočemo po malim v šole in kanclije vpeljati naš slovenski jezik.“ Slovenske zahteve, ki jih je dne 6. aprila 1848 predložil dr. Bleiweis kranjskemu stanovskemu dežel-nemu zboru, se povsem omejujejo na slovenske jezikovne pravice. Pa tudi jezi-kovne zahteve „praktičkih Slovencev“ (da uporabimo Bleiweisov izraz) so bile skromne. Zahtevo po slovenski univerzi je razvnela in razširila šele razgi-banost leta 1848.

Slovenske jezikovno kulturne in jezikovno upravne zahteve 1848 imajo pač svoj koren v splošnem srednjeevropskem kapitalističnem maršu, ki je zasajal tudi v slovenske dežele nove eksistenčne pogoje in idejne poglede. Stopnjuje pa jih pokret 1848.

In ideja združene Slovenije? Prvi so jo formulirali dunajski „Slovenijani“, ki so se učili narodnosti pri revoluciji, dasi so sicer po pretežni večini ostali v idejnih sponah avstrijske reakcije. Ideja združene Slovenije je torej neposredna posledica in najlegitimnejši slovenski otrok srednjeevropske revolucije. Porodila jo je slovenskemu narodu in jo nebogljeno novorojenko ohranila pri življenju s svojim zdravim prevratniškim mlekom ustvarjalna, desetletja preskakujoča sila revolucije... čeprav je „narodov cvet“ povedel slovenstvo na drugo stran barikad. Ves kasnejši slovenski kulturni in politični razvoj dokazuje, da se brez revolucije zahteva po združenji Sloveniji še zelo dolgo ne bi bila zasvetila na našem temačnem ter zatohlo ozračje pokrivajočem političnem in kulturnem nebu. Tudi na našem ubogem in v njegovi celoti vzetem protirevolucionarnem primeru se je izrazila elementarna moč revolucionarne kreacije. Pokazalo se je, da revolucionarno vrenje in kipenje lahko pomaga na noge in osvetli pot malim ter zaostalim narodom, ki bi sicer še obupno čakali, če bi sploh dočakali...

Če se sedaj razgledamo po družbenih silah, ki so ob takratni slovenski socialni strukturi zastopale skromno malhico ne preveč kričavih slovenskih zahtev, najdemo žalostno sliko. Kolikor je bilo slovenskega meščanstva, je bilo konservativno, zvezano s fevdalno zaostalostjo. Kot tako ni moglo predstavljati napredka in materialnih pogojev, ki bi pospeševali slovensko narodno rast, temveč je lahko zagovarjalo, braneče se pred prodiranjem naprednejše nemške buržoazije, le slovensko „patriarhalnost“, to se v splošnem smislu pravi, interese avstrijskega absolutizma. Poglavitna nacionalna iniciativa je bila takrat prisojena malomeščanskemu sloju slovenske inteligence in malomeščanskemu sloju slovenske nižje duhovščine. Ti dve slovenski družbeni plasti sta tedaj glede na svojo družbeno vlogo in svoj življenjski dotik pač najbolj pogosto srečavali nove, narodnostne potrebe; dalje sta imeli največ intelektualnega orodja in orožja za formulacijo slovenskih narodnih teženj in zahtev; končno so ju kot družbeni skupini njune slojne koristi vzpodbujale v materialnem in socialno pogonskem pomenu besede k delovanju za izpolnitev takratnih slovenskih narodnih ciljev.

Naiven slovenski filister bi sedajle lahko napravil navdušen zaključek: Oj, vi dobri stari časi! Usoda slovenskih zahtev ni bila dana v roke sebičnim in materialističnim gmotnim razredom s tega ali onega družbenega brega, temveč so jo zastopali poduhovljenci; biló je že vse v redu. — Slovenski filister pa bi se seveda prav pošteno uredil.

„Narodov cvet“ namreč ni bil družbeno zgodovinsko prav nič drugega kot skromen in nejasen slovenski znanilec splošnega srednjeevropskega kapitalističnega pohoda. Kot tak je bil skrajno nezrela in še z marsikatero potezo „prosvetljenega absolutizma“ obdarjena predhodna pritiklina kasnejšega slovenskega meščanstva iz precej oddaljene bodočnosti. Ob takratni slovenski socialni strukturi pa je bil inteligenčni „narodov cvet“ hkrati tudi neposredni privesek, deloma celo sestavina slovenskega konservativnega meščanstva, o čigar vlogi

smo pravkar govorili. Razen tega je njegov del, namreč slovenska nižja duhovščina, z eno nogo še tičal neposredno v fevdalizmu, čeprav je v preteklem stoletju treba dokaj dolgo malomeščanski sloj slovenskih nižjih duhovnikov precej ostro ločiti od visokega avstrijskega klera, ki je bil tipičen fevdalec.

„Narodov cvet“ je na splošno pokrenil slovensko nacionalno rast tako daleč, do koder so pač segle njegove slojne koristi in potrebe. Te pa so bile v primeri s časovnim valovanjem sila ozke, hkrati pa se njihove korenine niso iztrgale iz reakcionarnega družbenega obeležja. Slovenskemu narodu je takrat primanjkovalo predvsem borbenega proletariata, na čigar protiabsolutističnem barikadnem ognju bi se bila lahko ogrela tudi slovenska narodna misel in zahteva.

Zopet torej zadenemo ob nezrelost slovenskih razmer. Upravičen je zato naslednji zaključek: Slovensko protirevolucionarno ravnanje osemindesetega leta ne izhaja v zadnji instanci iz „zrelega“ reševanja slovenskih narodnih koristi, temveč izvira iz slovenske nezrelosti, ki je preprečila revolucionarni izraz slovenskih nacionalnih zahtev.

Če pa ta zaključek drži, je zadan prvi udarec sodobnemu „pedagoškemu“ izkoriščanju slovenske in slovanske kontrarevolucije. Objektivna nezrelost se namreč pri zrelem narodu ne more več ponoviti...

Oficialna zgodovina se seveda še lahko zateče k razmotrivanju, da je slovenska smer prav glede na slovensko objektivno nezrelost, ki se ne bi bila mogla postaviti nemški nacionalni ekspanziji v bran, dokazala v precejšnji meri subjektivno zrel in dober politični nos svojih nosilcev „Staroslovencev“. Podobno razglabljanje more najti svojo kvintesenco celo pri profesorju Prijatelju v naslednjih stavkih:

„Kaj so dosegli avstrijski zapadni in še posebej južni Slovani zase s tem da so v revoluciji leta 1848. pomagali reševati Avstrijo propada?

Preprečili so predvsem definitivum, Veliko Nemčijo, ki bi pomenila njih narodno smrt, in omogočili provizorij, ki jih je sicer obsojal v narodno životarjenje, a jim je vendar puščal nade na počasen, sukcesiven kulturni in politični preporod. Definitivum bi bila zedinjena Velika Nemčija, v kateri bi bili utonili najprej Čehi in Slovenci, samostojna Ogrska bi bila požrla avstrijske Srbohrvate, Slovake in prikarpatske Ukrajince, samostojna Poljska pa bi bila asimilirala svoje Ukrajince z docela drugačnim uspehom, kakor je to mogla storiti Avstrija kljub svojemu nemškemu centralizmu, kljub svojim generalom in birokratičnim „Bachovim huzarjem“ in kardinalom, kateri so pač mogli zavladati provizorično, a nikdar definitivno.“ (Staroslovenci, I, 34.)

Predvsem ni Velika Nemčija takrat postala definitivum. Prijateljevi stavki torej razmišljajo, kaj bi „bilo, če bi bilo“. Naj bo zato tudi nam dovoljeno, kar smejo univerzitetni profesorji: da namreč kombiniramo, kaj bi „bilo, če

bi bilo“. Ko bomo to opravili, pa si bomo ogledali slovenski družbeni razred, ki smo mu še ostali dolžni analize: slovenske kmete.

Svoj „kaj bi bilo, če bi bilo“ pričenjamo z vprašanjem, zakaj se je zlomila srednjeevropska revolucija 1848. Načeli pa bomo to vprašanje tam, kjer so se kratkovidno osredotočile vse ocenjevalne misli „Staroslovencev“ in njihovih priznanih zgodovinarjev: v Frankfurtu.

Kot je znano, je sklicalo iz Heidelberga dne 5. marca 1848 51 večinoma južnonemških liberalnih mož nemški „predparlament“ v Frankfurt a. M. „Predparlament“ se je sestal 31. marca. Neizpodbitno je, da je bil dete srednjeevropske oziroma nemške revolucije.

Nemški „predparlament“ je našel izredno ugoden strateški in taktični položaj za nadaljevanje in dosledno dovršitev meščansko-demokratske revolucije. Avstrijski absolutizem se je bil razmajal. V Berlinu je proletariat na barikadah porazil elitne pruske čete in prisilil pruski militaristični škorenj na umik iz mesta. Dunajski in berlinski marčni dnevi vrhu vsega nikakor niso bili edini, ki so rahljali grešne kosti srednjeevropskega absolutizma. Vrelo je na Ogrskem, v Italiji in na Poljskem. Berlinska marčna revolucija je izsilila pomilostitev poljskih revolucionarjev, ki so jih bili prejšnje leto obsodili v Berlinu. Dne 20. marca jih je že vodila ljudska množica med plapolanjem nemških in poljskih zastav iz Moabita pred kraljevski grad. Poljska revolucija je obetala načeti neizčrpano rezervo in oporo evropske reakcije — elementarno in barbarsko silo ruskega carskega absolutizma, kar ji je dajalo v srednji Evropi poseben strateški pomen. Tudi na Češkem se stvari še niso razvijale izrazito kontrarevolucionarno, temveč so prej slabile avstrijsko absolutistično hišo. Češka radikalna demokracija je pod vodstvom mladega Sladkovskega še imela izglede, ki so se pokazali o binkoštih 1848 in našli svoj poslednji odsev v sicer konfuznem poskusu majske vstaje 1849. V avstrijskih vladajočih krogih je gospodovala klasična zmeda. Cesar je moral prevratne Dunajčane zagotoviti „allerhöchsten Wohlgefallens“. Bistroumneje od avstrijskega je ravnal pruski dvor, toda tudi njemu so berlinski delavci nagnali strah v kolena. Večjo bistrost pruskega absolutizma je paralizirala zrelejša revolucionarnost ljudskega (ne meščanskega!) Berlina.

Človek bi mislil, da se bo nemški „predparlament“ glede na odlično revolucionarno situacijo zavedal, kako je treba kovati vroče železo, in ukrenil, kar sta mu nalagala čas in dobrobit revolucije: da se bo proglasil permanentnega, da bo organiziral oboroženo silo v svoje varstvo, da bo povezoval vsaj nemške revolucionarne tokove in skušal sprostiti vse nemške revolucionarne sile, da bo stopil v bojvniški stik z drugonarodnimi revolucionarnimi gibanji. Nič takega! Namesto vsega tega je nemški „predparlament“ smatral za svojo dolžnost, — zediniti se s kneževskim „Bundestagom“ o sklicanju nemške narodne skupščine, ki naj sama odloči, ali se smatra

ali se ne smatra za suvereno... „Odbor petdesetorice“, ki je preostal po „predparlamentu“, pa je spuščal v svet papirje s proklamatorskim besedičenjem in se prepiral z „Bundestagom“ o ... kompetenci.

V nasprotju z odločnostjo nemških proletarskih in plebejskih množic je torej šla nemška buržoazija konfuzna, omahljiva v revolucijo.

Kar je pričel „predparlament“, je nadaljeval tudi parlament, ki je dosegel „višek“ svoje „revolucionarne“ dejavnosti, ko je postavil za državnega upravitelja — nadvojvodo Ivana.

Zgodovinska dejstva, ki so dovolj raziskana in ki jih v pričujoči razpravi ne moremo podrobno naštevati (čeprav ne bi bila verodostojna zgodovina osem-inštiridesetega leta, napisana v slovenščini, slovenskemu narodu prav nič škodljiva), pričajo, da se je nemška buržoazija iz svoje konfuznosti in omahljivosti ob začetku revolucije zatekla v teku revolucionarnega razvoja v — protirevolucijo. Zakaj? Odgovor je na dlani. Glasi se: strah je je bilo proletariata.

Če je bil namreč okosteneli srednjeevropski absolutizem še reakcionarnejši od preživelega francoskega absolutizma, pa je bila revolucija 1848 glede svojih socialnih smeri kljub svojemu porazu že naprednejša od francoske revolucije 1789—1793. V veliki francoski revoluciji so nastopale razredno še neizoblikovane ljudske množice iz Templja in St. Antoineta. V revoluciji 1848 je nastopal že proletarijat, ki se je pričel sebe razredno zavedati. Prestrašeno pred pojavom svojega dozorevajočega antipoda je 1848 meščanstvo izdalo revolucijo in se zateklo h kompromisom s fevdalno ter absolutistično reakcijo. Buržoazno-demokratska revolucija 1848 je propadla zaradi polutanstva — buržoazije. Iz tega pa sledi važen zaključek glede trditve, da je bila slovanskim narodom protirevolucija „nacionalna potreba“. Popolnoma res je sicer, da je bila nemška liberalna buržoazija prežeta z ekspanzivnimi željami, toda gornja trditev hkrati pozablja, da je bila nemška buržoazija zaradi svojega razrednega nasprotstva do proletariata — nesposobna priboriti revoluciji zmago. Velika Nemčija, ki bi bila po volji nemške buržoazije požrla slovanske narode, predvsem zato ni postala definitivum, ker je nemška buržoazija zaradi svojega strahu pred plebejsko revolucijo ni mogla revolucionarno uresničiti.

Če pa ta zaključek drži, je Prijateljstvo razmotrivanje prav za prav že izgubilo temelje. Vendar pa storimo še korak dalje in raziskujmo, po kateri poti bi bila revolucija 1848 lahko zmagala.

Ko „zgornji“, že ob samem revolucijskem začetku komaj polrevolucionarni razred iz strahu pred „spodnjim“, dosledno revolucionarnim, kapitulantsko zapušča bojišče, „spodnji“ pa s fanatično vitalnostjo zbira svoje šele dozorevajoče sile z namenom, dovršiti prevratno delo brez izdajalcev in proti njim — imajo meščansko-demokratske revolucije minule dobe priliko in perspektivo, da zaženejo v beli dan, kar se je pred kratkim zdelo še utopija ali celo absurdno protislovje. V dobi, ki se je zgostila okrog eksplozivnega leta 1848, je bila na-

čelno dana možnost, da evropska revolucija ubere proti „polrevolucionarni“ volji polutanske nemške buržoazije plebejsko jakobinsko pot v novem, francoskemu jakobinstvu še tujem znamenju razredno dozorevajočega, revolucijsko vodstvo zavestno osvajajočega proletariata. Tako bi bila revolucija preprečila svoj sicer nujni poraz.

Če upoštevamo ves revolucijski tok, smemo torej kategorično trditi, da bi bila revolucija 1848 lahko zmagala samo, če bi se bila razvila v izrazito plebejsko in jakobinsko pod vodstvom nove družbene sile. Taka revolucija pa ne bi mogla biti v nasprotju z nobenim nacionalnim gibanjem, ki bi se bilo opiralo na — revolucionarne ljudske moči. Na Slovenskem bi se bil evropski plebejski revoluciji lahko pridružil kmečki punt, za katerega je bilo objektivnih in subjektivnih pogojev dovolj.

S to ugotovitvijo pa je Prijateljstvo razmotrivanje izgubilo tudi poslednje ostanke utemeljenosti. Mehanično je sedaj sicer še mogoče ugovarjati, da je bil čas preuranjen, da proletariat še ni dovolj dozorel za vodstvo plebejske revolucije in da je torej naša teza „nerealna“. Tak ugovor je le toliko točen in upravičen kolikor gre za izvršene dogodke. Sile delavskega razreda so bile namreč dospele prav do one točke, ko so že hotele, pa še niso povsem zmoгле. Zato je tudi revolucija 1848 propadla kljub dejstvu, da bi bila po plebejsko jakobinski poti pod vodstvom delavskega razreda — lahko zmagala, če bi bil imel delavski razred več politične izkušnje in že povsem izdelane teoretične poglede. Toda razlika med nerealnostjo Prijateljstvega „definitiva“ (nota bene na revolucijo apliciranega, kar poudarjam, ker nočem nesporazuma glede druge vrste definitiva) in „nerealnostjo“ naše perspektive je ogromna. Prijateljstvo definitivum je nerealno v vsakem pogledu. Prvič so ga demantirali izvršeni dogodki, drugič ga nemška buržoazija revolucionarno ni več niti hotela niti mogla realizirati. „Nerealni“ perspektivi delavskega razreda in plebejskih množic pod njegovim vodstvom pa je razvoj že takrat prisodil — realno bodočnost!

Čim smo problem 1848 zajeli s te plati, smo že tudi v celoti obsodili socialno in politično vsebino tedanjega slovenskega nacionalnega gibanja, ki je na ven podprlo avstrijski absolutizem, na znotraj pa pozivalo s tiskano in govorjeno besedo slovenske kmete „k redu in pokorščini“ ter se torej borilo proti ekspanzivnim težnjam nemške buržoazije s skrajno reakcionarne desne namesto z leve strani. Realno ravnanje slovenskega „narodovega cveta“ in slovenskega nacionalnega pokreta pod njegovim žalostnim vodstvom, ki mu ni prišlo niti na misel, da bi se oprlo na revolucionarno silo slovenskega kmeta, je moralo torej ostati v vseh okoliščinah reakcionarno. Slovensko narodno gibanje je tako dobilo v tej dobi neizpodbiten reakcionarni pečat.

Iz vsega tega pa sledi, da bi se bil moral slovenski prerod nasloniti na revolucionarno silo slovenskega kmeta, če bi bil hotel v danih okoliščinah sloven-

ske zaostalosti izvršiti več kakor mu je narekovala sama razvojna nujnost, in sodelovati pri ustvarjanju slovenskega naroda v onem smislu, ki je izhajal iz celotne evropske nacionalne zrelosti. V tem pogledu je izredno zanimiva tudi ugotovitev prof. Kidriča na IX. strani njegovega „Prešérna“. Zaradi važnosti jo citiram dobesedno: „... da je klic po revoluciji, ki naj iztrga kmeta iz fevdalnih spon, slovenskemu prerodu nujno potrebno geslo, če naj ima sploh resen smisel prizadevanje za regeneracijo in za večje uveljavljenje tistega jezika, katerega enojezični nosilec je bil le slovenski vaščan.“ (Podčrtal jaz.) Kidričevi stavki se sicer ne dotikajo neposredno leta 1848., toda segajo logično vanj, in bi tega niti njihov avtor ne mogel izbrisati, če ne bi hotel svoje ugotovitve sploh črtati. Kidričeva konstatacija je za vsebinsko presojo in kritično vrednotenje starejše, pa tudi novejše slovenske kulturne in nacionalne zgodovine prelomnega pomena, ker predstavlja v oficialnem slovenskem literarnem zgodovinarstvu prekinitev z izključno jezikovno kulturnim pojmovanjem. Glede na logične zaključke, ki jih je mogoče izvesti iz nje, pa je toliko radikalna, da je povsem upravičen dvom, če se je avtor vse njene daljnosežnosti zavedal, ko jo je zapisal. Če namreč postavimo Kidričevo ugotovitev v takratni družbeni in politični okvir evropske revolucije, je mogoče in treba napraviti naslednje sklepe:

1. (Okvir, ki ga podajamo mi.) Meščansko-demokratična revolucija, „ki naj iztrga kmeta iz fevdalnih spon“, je mogla ubrati dve smeri, ali meščansko ali plebejsko jakobinsko in signo razredno zorečega proletariata. Meščanska pot je trgala kmeta iz fevdalnih spon, da ga izroči v klešče kapitalistične ekspropriacije in proletarizacije. Plebejska jakobinska pot bi ga trgala iz fevdalnih spon, ker bi se morala boriti za ljudske koristi, za splošen progres, proti vsem politično in gospodarsko vladajočim razredom brez izjeme. Borbene kmečke množice bi bile poleg proletariata njena temeljna sila. Kolikor plebejska jakobinska revolucija ekonomsko začetkoma ne bi zmogla drugega kakor izkoriščati fevdalnih vezi osvobojeni kapitalistični sistem za napredek produktivnih sil, toliko bi morala njena revolucionarno-demokratična ljudska diktatura na celotnem političnem poprišču zatirati eksploatorje. Ta revolucija bi vodila kmečke množice v boj proti starim fevdalnim gospodom in veleposestnikom ter novi vaški in mestni buržoaziji. Na vasi sami bi morale kmečko ljudstvo z vso doslednostjo striči peruti novopečenim kulakom in pivkavam.

2. Kidričeva ugotovitev: „... katerega enojezični nosilec je bil le slovenski vaščan“ (podčrtal jaz).

3. Prvi sklep iz Kidričeve ugotovitve: moglo je iti le za revolucijo, ki bi se vršila v smislu in po potrebah slovenskega vaščana (ne pa v korist neobstoječe slovenske buržoazije).

4. Drugi sklep iz Kidričeve ugotovitve: hočeš, nočeš zahteva prof. Kidrič, naj bi se bil slovenski prerod postavil na skrajno levo krilo evropske revolucije. Mi se s tem povsem strinjamo...

5. Hočeš, nočeš obsoja prof. Kidrič s svojo ugotovitvijo tisti slovenski vsezaverodomcesarski, protirevolucionarni, hlapčevski „konservativizem“, ki ga je prof. Prijatelj imenoval „konstruktivnega“, in ki je bojda rešil slovenstvo, v resnici pa bil začetek slovenske politične bede.

Slovenski kmečki problem 1848 zasluži svojo posebno razpravo, in bi bilo zlasti potrebno zbrati podatke o vseh številnih znakih slovenske kmetiške revolucionarnosti iz 1848. leta. Na podlagi doslej poznanega in objavljenega materiala pa je vendar mogoče z vso gotovostjo že sedaj izreči tri zaključke:

1. Slovenski kmet je 1848 znova uporabljal svoje bogate revolucionarne sile.

2. Njegova revolucionarnost se je skrhalo ob njegovem zaupanju, da bo avstrijski državni zbor ugodil njegovim zahtevam; državni zbor pa ga je prepeljal žejnega čez potok; „kmetiška odveza“ je kmeta le toliko iztrgala iz fevdalnih spon, kolikor je bilo potrebno bodoči kapitalistični eksploataciji; pokazalo se je, da je meščanski parlamentarizem kmeta prevaral.

3. Vsa takratna doba je hkrati odkrila dve duši v kmetu, revolucionarno in konservativno. Ker je revolucionarna duša zaradi prevare s „kmetiško odvezo“ otopela, je začela dejstvovati v kmetovem odporu proti kapitalistični eksploataciji njegova konservativna duša, ki so jo izkoristile polfevdalne idejne sile.

Ta doba je zelo zgodaj jasno izrazila, da kmet ne more niti doseči svojih ciljev niti do konca izživeti svoje revolucionarne duše, če ga ne vodi delavski razred. Modernega proletariata pa v Sloveniji takrat skoraj ni bilo in tako smo se vrnili tja, kjer smo poglavje začeli.

Posledice slovenske nepripravljenosti osemindesetega leta so bile daljnosežne. V marsičem jih čutimo še danes.

Germaniziranje in madžariziranje je bila nagrada, ki jo je izplačala reakcija.

Vdinjanje nazadnjaškim silam je pohabilo slovenskemu nacionalnemu gibanju hrbtnico, preden se je utrdila.

Položeni so bili temelji za tradicionalno slovensko hlapčevstvo, politikantsko zaplotništvo in moledovanje.

Slovenska inteligenca je pričela svoje javno „narodno delo“ s pomirjevalnimi protiljudskimi opomini upornim slovenskim kmetom, naj ostanejo „trezni“.

Slovenski kmet je bil v revoluciji prevaran, njegovo konservativno dušo so vpregle mračne sile.

Hkrati pa je celotna evropska atmosfera majhen narod prvič opomnila, da je njegovo mesto le na skrajnem ljudskem krilu.

4. Izkušnje in pogled na sodobni problem.

V razvoju slovenske tragike in slovenskega vstajenja je kontinuiteta... Konec konca je bilo v naši novejši zgodovini vse odvisno od vprašanja, kako daleč se je povzpel delavski razred.

Oseminštiridesetega leta, ki je razvite evropske narode obdarovalo vsaj s herojsko revolucionarno tradicijo, smo vložili Slovenci v zakladnico svojih zgodovinskih izročil hlapčevstvo, drobtinčarstvo in protirevolucionarno vlogo svojega nacionalnega vodstva. Osnovni vzrok tej naši „historični pridobitvi“ je bilo primanjkovanje razredno oblikovanega, prebujajočega se modernega proletariata.

Ob koncu minule imperialistične vojne, ki je štiri leta uničevala življenje in razdirala kulturo, hkrati pa postavila prvi trdni mejnik med starim in novim svetom, so slovenske ljudske množice vzvalovile, ne da bi že bile vmes izvršile svoj zgodovinski delež v emancipaciji človeka. Huda nesreča je bila to za majhen narod. Vso njeno težino do dna občutimo prav za prav šele danes, ko nam sodobni problem oznanja, da bi vse to lahko bilo že za nami in da bi danes mogli graditi v sožitju narodov in ljudi.

Naša druga temeljna nesreča ni bila več plod objektivno nezrelih razmer. Nova družbena sila je realno obstajala. Primanjkovalo pa ji je pri nas — odločilnega teoretičnega, taktičnega in organizacijskega vodstva.

Danes tega nedostatka ni več. Hkrati je ves evropski in svetovni čas še zrelejši, čeprav se energije komaj potencialno zbirajo. Zato je pot slovenskega naroda kljub neprimerno hujši usodnosti in zapletenosti sodobnega problema za tiste, ki čutijo in mislijo res nacionalno, to se pravi ljudsko — jasno začrtana.

Družiti je treba nova dejstva s starimi izkušnjami. O suhi veji na slovenskem nacionalnem stebelu zgodovina ne govori zaman. Prav tako ne govori zaman o močeh, ki jih vsebuje slovensko kmetiško ljudstvo, ki jih pa lahko do uspehov vodi le nova družbena sila.

Hkrati je danes mogoča in nujna realna sinteza med pogledom v svet in lastno slovensko tvornostjo. Ne obstaja več le stari, temveč živi in gigantsko snuje tudi novi svet. (Konec sledi.)

Asasa

Prežihov Voranc

Kramohi, kaj se tako ženete? Na Srotejevem ne bo več najemnikov, tukaj bodo stanovali naši delavci! Ali mislite, da smo tako neumni in bomo čakali, da si spet nekdo izmisli: Zdaj bomo pa agrarno reformo napravili..? In da se bomo potem trgali z njim za naš svet? Ne, to se ne bo več zgodilo! Mi potrebujemo delavcev za naše gozdove in tukaj na Srotejevem bo odslej živel tak delavec. Če ne boste hoteli vi, Kramohi, pa bo kdo drugi. Saj je dovolj takih, ki bi radi zamenjali z vami...“